БАЛКАНИ

12 (2023)

ПЕРИОДИЧНО НАУЧНО ИЗДАНИЕ

МОНАРХИЯ и/или РЕПУБЛИКА

ИБ & ЦТ БАН

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

БАЛКАНИ
Рецензирано научно периодично издание

Издава Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“
при Българска академия на науките

ISSN: 1314-4103

Редакционна колегия
Главен редактор: чл.-кор. проф. Александър Костов, Институт за балканистика с Център по тракология, БАН (ИБЦТ–БАН)

Членове: проф. Лора Тасева (ИБЦТ–БАН) – заместник главен редактор, проф. Юра Константинова (ИБЦТ–БАН) – заместник главен редактор, доц. Иво Топалилов (ИБЦТ–БАН), доц. Калин Стоев (ИБЦТ–БАН)
Научен секретар: гл. ас. Елмира Василева (ИБЦТ–БАН)

Международен борд: проф. Мария Тодорова (Университет Ърбана-Шампейн – Илинойс, САЩ), проф. Галина Вълчинова (Университет на Тулуза, Франция), проф. Франческо Гуида (Университет Рома Тре, Италия), проф. Андрей Тимотин (Практическо училище за напреднали изследвания, Франция), доц. Андреас Либератос (Университет за социални и политически науки „Пандион“, Гърция)

THE BALKANS
Peer-reviewed scientific journal

Published by the Institute of Balkan Studies with the Centre of Thracology "Prof. Alexander Foll"
at the Bulgarian Academy of Sciences

ISSN: 1314-4103

Board of Editors
Editor-in-Chief: Prof. Alexandre Kostov, Corresponding Member of the Bulgarian Academy of Sciences, Institute of Balkan Studies & Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences (IBCT–BAS)

Editorial Team: Prof. Lora Taseva (IBCT–BAS) – Deputy Editor-in-Chief, Prof. Yura Konstantinova (IBCT–BAS) – Deputy Editor-in-Chief, Assoc. Prof. Ivo Topalilov (IBCT–BAS), Assoc. Prof. Kalin Stoev (IBCT–BAS)
Scientific secretary: Assis. Prof. Elmira Vasileva (IBCT–BAS)

IInternational Advisory Board: Prof. Maria Todorova (University of Illinois at Urbana-Champaign, USA), Prof. Galina Valcinova (University of Toulouse, France), Prof. Francesco Guida (University of Roma Tre, Italy), Prof. Andrei Timotin (École Pratique des Hautes Études-PSL, France), Assoc. Prof. Andreas Lyberatos (Pandion University of Social and Political Sciences, Greece)

БАЛКАНИ

МОНАРХИЯ И/ИЛИ РЕПУБЛИКА

Книжка 12 (2023)

THE BALKANS

MONARCHY AND/ OR REPUBLIC

Issue 12 (2023)

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

БАЛКАНИ

ТЕМА НА БРОЯ: МОНАРХИЯ И/ИЛИ РЕПУБЛИКА

СЪДЪРЖАНИЕ:

Александър Костов
Редакционна статия 5

СТАТИИ 7

Иво Топалилов
Бележки върху трибната принадлежност на муниципалното общество в Рациария 7

Калин Стоев
Тракийските земи в Римската империя и противоречието между република и империя (проблеми на континуитета) 17

Лора Тасева
Гръцката дума *μοναρχία* и нейните производни в средновековни славянски преводи 26

Владислав Иванов
Морските републики Венеция и Генуа срещу Византийската империя – игра на взаимно изтощение 42

Симеон Симеонов
Монархия и република в балканските пътеписи на Франсиско де Миранда 53

Даниел Кайн
Цар Фердинанд през погледа на румънския крал Карол I 64

Спиридон Г. Плумидис
Позицията на монархиите в Гърция и в балканските държави към Първата световна война (1915): опит за тълкуване 73

Калина Пеева
Парадоксите на турския републиканизъм 85

Бисер Петров
Опитите на краля на Албания Зог да си възвърне трона от изгнание 100

СТАРИНА 110

Александър Костов
Из кореспонденцията на братята Александър и Франц Йозеф фон Батенберг 110

РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ 117

Добринка Парушева
За важността на диалога и за неговата липса в отношенията на България и Гърция (Юра Константинова. България и Гърция в лабиринт от монолози. София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2022, 350 стр.) ...117

Марияна Стамова
Северозападът като балкански микрокосмос (Александър Костов (съст. и ред.) Българският Северозапад: минало и съвременност. София: Тендрил, 2022, 400 стр.) 120

Зорка Първанова
За русофилството и русофобството на Балканите (Тина Георгиева, Юра Константинова (съст.) Русия: погледи от Балканите (XIX–XX в.). София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2023, 440 стр.) 124

Гергана Дончева

Долу принудата на властта! Да живее свободният дух на таланта! (Добринка Парушева. „Долу правителството! Да живее карикатурата!!“: Политика, култура и карикатура в България в началото на XX век. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2023, 265 стр.) 127

Юра Константинова

Балканската одисея на Франсиско де Миранда (Симеон Симеонов. Франсиско де Миранда на Балканите. Раждането на идеята за независимост на Латинска Америка. Велико Търново: Фабер, 2022, 155 стр.) 132

Гергана Дончева

Визуалната култура на Балканите, поставена в нова изследователска перспектива (Ana Grgić. Early Cinema, Modernity and Visual Culture: The Imaginary of the Balkans. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 277 p.) 134

БАЛКАНИСТИЧНИ ХРОНИКИ 137

Преслава Георгиева

Международен форум за *Учителното евангелие* на Константин Преславски и ранните средновековни преводи на балканските славяни 137

Антоанета Балчева

Българо-хърватски научни, дипломатически и културни връзки. Минало, настояще и бъдеще.....144

Антоанета Балчева

Международна интердисциплинарна научна конференция „Етно-религиозни проблеми на Балканите: теория, практика и политики“, 29–30 май 2023 г. 147

Стефан Янакиев

Първа национална конференция по тракология „Геополитика и социум в Древна Тракия“, 11–12 май 2023 г. 154

Самуил Камбуров

Дискусионен клуб „Непознатите Балкани“ 155

Международна конференция на тема „Историческата българистика извън България: състояние и перспективи“ 158

Научна конференция „Българският Северозапад: просвета и култура“ в гр. Монтана.....160

Участие на изследователи от ИБЦТ–БАН в Третата национална годишна научна конференция на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“.....161

Представяне на новото издание „Българският Северозапад: минало и съвременност“ в гр. Монтана.....162

THE BALKANS

THE TOPIC OF THE ISSUE: MONARCHY AND/ OR REPUBLIC

CONTENTS:

Alexandre Kostov
Editorial.....5

ARTICLES 7

Ivo Topalilov
Some notes on the tribal affiliation of municipal society in Ratiaria 7

Kalin Stoev
The Thracian lands in the Roman Empire and the contradictions between the republic and empire (problems of the continuity).....17

Lora Taseva
The Greek word μοναρχία and its derivatives in medieval Slavonic translations 26

Vladislav Ivanov
The maritime republics of Venice and Genoa against the Byzantine Empire: a game of mutual attrition.....42

Simeon Simeonov
Monarchy and republic in Francisco de Miranda's Balkan travelogues.....53

Daniel Cain
Tsar Ferdinand through the eyes of King Carol I of Romania.....64

Spyridon Ploumidis
The position of the monarchy in Greece by the time of the First World War (1915): Balkan and South European parallels 73

Kalina Peeva
The paradoxes of Turkish republicanism.....85

Bisser Petrov
The attempts of King Zog of Albania to regain his throne from exile 100

SOURCES 110

Alexander Kostov
From the correspondence of the brothers Alexander and Franz Joseph von Battenberg 110

REVIEWS AND RESPONSES 117

Dobrinka Parusheva
On the importance of the dialogue and its absence in the relations between Bulgaria and Greece (Yura Konstantinova, Bulgaria and Greece in a maze of monologues. Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology – BAS, 2022, 350 p.) 117

Mariana Stamova
The Northwest as a Balkan microcosm (Kostov, Al. (ed.) The Bulgarian Northwest: past and present. Sofia: Tendril, 2022, 400 p.).....120

Zorka Parvanova
About *russopfilia* and *rusophobia* in the Balkans (Tina Georgieva, Yura Konstantinova (eds.) Russia: Balkans perspectives (XIX-XX c.). Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology - BAS, 2023, 438 p.).....124

Gergana Doncheva

Down with the government coercion! Long live the free spirit of talent! (Dobrinka Parusheva, "Down with the government! Long live caricature!!" Politics, culture and caricature in Bulgaria at the beginning of the twentieth century. Plovdiv: UP Paisii Hilendarski, 2023, 265 p.).....127

Yura Konstantinova

The Balkan odyssey of Francisco de Miranda (Simeon Simeonov, Francisco de Miranda in the Balkans: the birth of the idea of Latin American independence. Veliko Tarnovo: Faber, 2022, 155 p.) 132

Gergana Doncheva

The visual culture of the Balkans in a new research perspective (Ana Grgić. Early Cinema, Modernity and Visual Culture: The Imaginary of the Balkans. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 277 p.) 134

BALKAN STUDIES CHRONICLES.....137

Preslava Georgieva

International forum on the *Didactic Gospel* of Constantine of Preslav and the early medieval translations of the Balkan Slavs.....137

Antoaneta Balcheva

Bulgarian-Croatian scientific, diplomatic and cultural relations. Past, present and future.....144

Antoaneta Balcheva

International interdisciplinary scientific conference "Ethno-religious Problems in the Balkans: Theory, Practice and Politics".....147

Stefan Yanakiev

The first national conference on Thracology "Geopolitics and Socium in Ancient Thrace", 11-12 May 2023 154

Samuil Kamburov

Discussion club "The Unknown Balkans".....155

International conference "The Historical Bulgarian Studies outside Bulgaria: Condition and Perspectives" 158

Scientific Conference "Bulgarian Northwest: Education and Culture" in Montana 160

Participation of researchers from IBCT-BAS in the Third national annual scientific conference of the "Heritage BG" Centre of Excellence. 161

Presentation of the new book "Bulgarian Northwest: Past and Present" in Montana 162

ТРАКИЙСКИТЕ ЗЕМИ В РИМСКАТА ИМПЕРИЯ И ПРОТИВОРЕЧИЕТО МЕЖДУ РЕПУБЛИКА И ИМПЕРИЯ (ПРОБЛЕМИ НА КОНТИНУИТЕТА)

Калин Стоев
Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките

Още от възникването на Римската империя, понятие, което обикновено се свързва с установяването на автокрацията на Август (Принципат), външнополитическите успехи са възприемани като необходимост за затвърждаване на престижа на императора, като носител на *imperium maius* (върховната военна власт)[1]. В дългия и трагичен за Римската република период на Гражданските войни (44–30 г. пр. н.е.), борбата на римските военачалници се обвързва тясно с Балканите – ключово място и връзка между Изтока и Запада на римските владения. И трите решителни битки, с които приключва Републиката и се ражда империята (Фарсала – 48, Филипи 42 и Акциум 31 г. пр.н.е.), стават на Балканите. Цезар, човекът, който прави решителната крачка към установяване на автократичния идеал и към създаването на империята, изглежда е поставял бъдещите си инициативи на Балканите като залог за бъдещия си образ като разширител на империята. Според сведенията на редица историци, например Велей Патеркул или Светоний[2], диктаторът е планирал мащабни операции срещу „гетите“ (в случая те трябва да бъдат разбирани като идентични на даките) и партите.

Примерът и заветите на предтечата на римската монархия обаче не е достатъчен, за разбирането на ролята, която Балканите са играли в политиката на неговия наследник и първия римски Принцепс – Цезар Август (популярно наричан Октавиан Август). Освен чисто стратегическия аспект на завоеванието на речните артерии в Централна Европа – „проект“, който съставлява една от основните доминанти на Августовата външна политика, което води до завоеванията в Илирикум, действията на Август и неговите пълководци в българските земи твърде рано придобиват идеологическа украска, свързана с обосноваването на ценностите на едноличната имперска власт. Характерът на Августовата власт е такъв, че той обединява в себе си функциониращите дотогава военни и цивилни правомощия – на върховен изпълнителен магистрат и законотворец (консул, трибунска власт) и на върховен пълководец (*imperium procunsulare maius*). Към това време, вече поне от столетие политическата ситуация на Балканите предразполагала към намесата на римляните, които след Пуническите войни установили хегемонията си в Средиземноморието. След победата над последния македонски цар Персей през 168 г. пр. н.е. пък римляните наследили имперските претенции на Македония за доминация над балканските земи и заедно с това и зоната на македонското влияние, определена в пространството, макар и в известна степен на чисто демонстративно ниво, до течението на р. Дунав[3]. В такъв смисъл и римските „императори“ – както разбирано в републикански смисъл като носители на републиканския *imperium* в провинциите, така и в императорски, като *propagatores* на *pax Romana*. От гледна точка на международните правни норми на римската държава, това се изразява в защита на своите съюзници на Балканите, от една страна, чрез реципрочен ангажимент за взаимна защита, в случай, че

[1] За установяването и характера на Августовия Принципат вж. основно Bleicken 1990.

[2] За тези проблеми и изворите вж. Stoev 2016.

[3] Политиката на Рим срещу Македония в контекста на древната история на българските земи вж. у Tacheva 1997.

с тях е сключен равноправен договор (*foedus aequum*), от друга – чрез повече или по-малко формален ангажимент на римските носители на империума (проконсули и пропретори) в провинциите и на самия Сенат (*socii et amici*)[4]. В случая с монархическите общества – както Тракия, така и Македония на Балканите, като основен „партньор“ на римляните, разбира се, е припознаван владетелят и неговата династическа линия[5]. Протекционизмът на римляните, разбиран и в положителен, и в отрицателен смисъл, и в зависимост от моментната политическа ситуация, изглежда се превръща в трайна политика на римляните по отношение на балканските държави, но и определя външнополитическия вектор на местните *reguli* (местни царе), особено на Тракийското царство. Това налага *imperium*-а на римския монарх да заема мястото на сенатския[6] – оттук и нараства ролята на Балканите както в практически, така и в идеологически и пропаганден смисъл.

Затова ранното имперско завоевание на Балканите в известна степен носи характера на политическо обосноваване на виталността на новата политическа система чрез довършване на започнатото от Сената – макар, както вече бе посочено, да не може да се твърди, че това е неговата единствена компонента. Тракийската царска династия неизбежно е замесена в борбите от финалния етап на римската република – тук тя е поставена пред предизвикателството да избира между авторитета на Сената и неговите пълководци (Помпей, отчасти Касий и Брут) и претендентите за автокрация (Цезар, Август и Антоний)[7]. В този си избор траките по-скоро запазват своята *amicitia* с Републиканското управляващо тяло, но изглежда още тук основните военно-политически инициативи на римляните не са свързани с легитимна династия, а с подкрепа на тракийските *amici* срещу основните им врагове. Според Касий Дион, Брут на практика поема контрола над царството на Садала (одриския цар на траките) и победил бесите[8] (можем да предположим, че двете действия са свързани). Победата изглежда той считал за достатъчно основание за приемането на титлата император, което трябва да е било свързано с по-отколешните интереси на римляните за протекция над последното тракийско царство на Реметалкидите, особено в борбата им със „свободните“ траки, т.е. непризнаващите властта на одрисите беси[9].

Протекторатът над Тракийското царство/династия и умиротворяването на границата по Дунава са основни цели в политическо-пропаганден и стратегически план, затова бесите стават един „специален обект“ на римската политика. Тези цели са взаимосвързани – бесите, разбирани общо като „планинските“, или „независимите траки“, не признават властта на Реметалкидите, което е проблем и за завоевателната политика на римляните. Това става в контекста на противопоставянето на примата на „сенатското“ и „императорското“ управление на имперската власт в провинциите[10]. Тези вектори на римската имперска политика, носещи белезите на противопоставяне на Републиката и Монархията в римското провинциално направление се отразяват в завоевателната и административна политика в тракийските земи.

Основополагащи за установяването на императорския, т.е. на монархическия престиж, са походите на легата на провинция Македония Марк Лициний Крас. Те вероятно са свързани с генералния план на Август за установяване на границата по бъдещия Дунавски лимес. Взаимовръзката между двамата

[4] Sherwin-White 1984: 58.
[5] Sands 1908: 21.
[6] И в августово време отношенията на клиентелизъм на балканските племена към римски родове на сенатски управители на провинциите е видна: вж. Стоев 2017: 27–28.
[7] Вж. Tacheva 1997: 83 сл.
[8] Petkov 2011: 148–148 с извори.
[9] За враждата на бесите с управляващата династия, датираща поне от времето на Цицерон: Petkov 2011: 149.
[10] Вж. Stoev 2017: 27 сл.

е показателна за конкуренцията между отиващата си Република и победилата буквално месеци преди това Монархия. Самият Крас е в известна степен контрапункт на Август – потомък на триумвира Марк Лициний Крас, той е и сред привържениците на Секст Помпей и Марк Антоний, врагове на бъдещия император и претенденти за властта през 30-те г. на I в. пр.н.е. Така той, от една страна, представя алтернативен модел на монархия, а от друга, бидейки редовен проконсул според републиканския модел на власт в провинциите, е и последният, осъществяващ завоевателни инициативи на Балканите като представител на Републиката. Походите на Марк Лициний Крас временно разрешават проблемите на Августовата военна политика – земите на Мизия са прочистени от врагове (даки и бастарни), а религиозното водачество на бесите е потъпкано, след като покровителството над светилището на Дионис е предадено на признатата династия на одрисите[11].

В същото време, Августовата завоевателна инициатива успява в достигането на естествените граници на експанзията в Централна и Източна Европа, но след тежкото поражение в Германия през 9 г. пр.н.е., започва период на стагниране и установяване на защитния лимес в една гъвкава стратегия на отбрана, базирана на стационарни легионни гарнизони и квазифедеративни отношения с „варварските“ държави отвъд тях, способстващи за защитата на границата. Въпреки че някои автори отбелязват приспособеността на легионите преди всичко към нападателни действия в *barbaricum*-а, не може да се отрече, че до времето на Клавдиевата експанзия в Британия, политиката на Рим остава предимно защитна[12]. В самата Мизия се установява форма на *condominium* – римската имперска администрация управлява брега на Дунава под формата на префектура, подчинена на македонския управител; Тракийското царство формално владее земите между Дунава и Стара планина, съобразявайки се с политическите реалности, т.е. като „марионетно“ на римляните.

Във външнополитически план, в класическата епоха – през I–III в., римската монархия инструментализира „практиките“ на предшествениците в доминацията над Балканите – основно на царете на древна Македония. Архисъбитието на имперските и завоевателни действия на Балканите на македонската фаланга е походът на Александър III Македонски (Велики) срещу планинските траки, гетите и трибалите в днешните български земи, и може би в земите на днешна Сърбия[13]. Пропагандно-идейният момент, в установяването на престижа на римските императори на Балканите (а и в Рим) посредством стремеж към повтаряне на завоеванията на Александър (*imitatio Alexandri*) се преплита с новото преразпределяне на „варварските“ сили северно от Дунава. Между началото на 60-те години на I в. от н.е. и 88 г. от н.е., римляните се противопоставят на даките, които от 80-те години насетне са обединени в съюз от силния си цар Децебал. Резултатът са засилени инициативи на римските войски северно от Дунава. Всъщност те започват още през 46 г., скоро след превръщането на Тракия в римска прокураторска провинция и целят установяване на римска марионетна династия в Боспорското царство (дн. Крим). По време на Неронovото управление римската експанзивност в „барбарикума“ е персонифицирана от Тиб. Плавций Силван Елиан предприема мащабна кампания срещу племена северно от Дунава. Описанието на кампанията му е познато от епиграфски паметник с лаудативен характер[14], т.е. не дава много стриктни исторически подробности. Изглежда неоспоримо обаче, че

[11] Трактовка на събитията основно в контекста на конфликта между Късната Република и Августовия Принципат вж. у Atkinson 1960; Rich 1996; Stoev 2016.

[12] Lutwack 2016, 28; Ferill 1991: 12.

[13] За похода вж. Jordanov 1998: 99 сл., с лит.

[14] CIL XIV 3608. Коментар за инициативите на Силван Елиан и техните цели: Pippidi 1955; Conole, Milns 1983.

Нерон – много жесток, но и екстравагантен император, е имал отношение към тези действия, тъй като те се разполагат в контекста на неговите инициативи в Черноморския регион. Самият Силван Елиан, макар че е назначен за императорски легат на провинция Мизия, е може би последният, който воюва със самочувствието на *propagator imperii*, произтичащ от военния му *imperium* в провинцията, което личи от действията му според надписа от Тибур: *…reges signa Romana adoraturos in ripam quam tuebatur...*или „царете (на варварите) щяха да се поклонят пред римските знамена на брега, който той защитава“[15].

Но в условията на укрепващата римска монархия, това са редки случаи на носталгия по славното републиканско минало. Покоряването на Тракийското царство през 45–46 г. и твърдото установяване на римляните по стратегическите крайбрежия на Долен Дунав и Черно море като че ли са крайната точка в римската военна инициатива. С новата династия на Флавиите имперската власт е кодифицирана, а Тракия и Мизия окончателно са административно интегрирани в римската имперска власт като практическо владение на императора. Римската провинция Мизия започва да „функционира“ като граничен буфер на Империята и по речния хоризонтал на Европа – реката Дунав, където новосъздадената флота на Флавиите – *classis Flavia Moesica*, демонстрира окончателния край на *condominium*-а между римската и тракийската власт по Дунавската граница на Тракия (*ripa Thraciae*) в римската имперска система. Приблизително по същото време се осъществява и постигането на другата цел, още от времето на Цезар – покоряването на даките, с военните кампании на Домициан (85–89) и Траян (101–106 г. н.е.)[16]. Това на практика би трябвало да значи, че задачите, които Империята наследява от Републиката на Балканите – установяване на граница по Дунава и постигането на стабилен мир във вътрешността на Тракия, са изпълнени.

Но дори във времето на привиден мир в провинциите на Балканите (приблизително от 106 до 170 г. н.е.) и с пълното конституиране на провинциите Долна Мизия и Тракия в тракийските земи римската власт трябва да решава все още нерешени проблеми от времето на противопоставяне между Републиката и Монархията. Над това разделение продължават да тегнат политико-етническите реалности по Долен Дунав от времето на Августовата експанзия на Балканите, които оказват влияние във военно-административното устройство на имперската власт. Римските провинции, обхващащи Дунавския лимес и бившите земи на Тракийското царство, след окончателното конституиране на имперската власт (от времето на Домициан насетне) са три: Горна Мизия (дн. Сърбия, Косово, северните части на Северна Македония), Долна Мизия (северните български земи и румънската част на Добруджа) и Тракия (Южна България с Родопите и Егейското крайбрежие на Гърция). Както видяхме, самите те обаче не са монолитно присъединени към римската държава, което е било невъзможно – в римската републиканска практика обикновено *provincia* е покореното от римляните царство, чийто земи са превърнати в собственост на римския народ[17]. Горна и Долна Мизия имат по-сложна история – Горна Мизия се състои от бившето царство Дардания, чието име има значителен континуитет и по-далеч напред в имперската история, а Долна – от земите на „мизите“ (според Касий Дион даки, заселили се южно от Дунава)[18] и на трибалите.

Причините етно-политическите формирования южно от Дунава да се „прикрепят“ към лимеса с развитието на Принципата се коре-

[15] Данубиус като обожествената река става символ на границите на римската завоевателна инициатива, срв. изображението на Траяновата колона: Kovacs 1997: 49–50.

[16] Стоев 2022.

[17] Ferrary 2008: 7.

[18] Dio 51, 23, 3 с коментар у Stoev 2016: 68–69.

нят в първоначалното важно значение на целия присъединен от Август Дунавски бряг, от Илирик до Черно море, като с регион на пълномощията на властта единствено на император и на хората от тесния му кръг. Стремежът на първия императора за такъв модел на управление се поражда от обстоятелството, че завоеванието на тези земи съвпада по време с финалната фаза на противоборство с претендентите му за властта като Марк Антоний[19]. Администрирането на новозавладените земи пък, както вече посочихме, съвпада с опита за сенатско противопоставяне на едноличната му власт. Така, в условията на последното противоборство с Републиката, императорът лично или с представители на най-тесния си кръг владее Дунавските земи, в някои периоди включващ провинция Македония в голям военен окръг на Балканите[20].

Има обстоятелства обаче, които, както ще видим по-долу, обуславят континуитета на тази военна „комендатура“. Политическо-административните прийоми на Август да запази новозавладените земи за Монархията, парадоксално започват да изплуват отново на повърхността на историческите събития, при колапса на Августовата система на Принципат през кризисния за империята III в. н.е., вследствие на варварските нашествия и непрекъснатите противоборства на претендентите за властта.

Този тежък период в Дунавските провинции започва по едно стечение на обстоятелствата именно с един много рядък за политическото развитие на империята опит за противопоставяне на имперската власт – революцията в Италия срещу воюващия по границите на държавата император Максимин Тракиеца, вследствие на която Сенатът избира двама равноправни императори – Пупиен и Балбин. Античните извори, макар и в по-голямата си част от късноантичния и византийския период, наричат по-голямата част от военачалниците по границата в тези земи през 40-те и 50-те г. на III в. с титлата *dux* (или сходни означения в гръкоезичните извори), т.е. общо понятие за водач, върховен военачалник или командир[21]. Макар че над тази информация може да тегне подозрението в анахронизъм, изказвано от някои автори[22], в отделни случаи можем да видим съвпадение на информацията за тази титла между литературните извори и епиграфските паметници: например Маркиан, споменат като *dux totius Illyrici*, т.е. „предводител на цял Илирик“ в *Historia Augusta*, е потвърден с тази титла (δοῦκα καὶ στρατηλάτην) в надпис от Филипополис[23]. В същото време епиграфските паметници от земите на двете Мизии не дават особено многобройни сведения за наличието на обичайната титла *legatus Augusti pro praetore* между 248 и 269 г. (краят на засилените готски нападения в провинциите) с изключение на много редки случаи[24].

---

[19] В идеологически план и Мизия, и Тракия са провинции, победоносно завзети именно от имперската инициатива и са предоставени на лично управление на императора, тъй като в ранната имперска епоха и двете са част от границата. За значението на „Илирик“ и субординацията към императорската власт в ранната епоха вж. Stoev 2017: 23–44; Стоев 2022: 1505–1515.

[20] В изворите като такива са засвидетелствани например Тарий Руф, Марк Лолий, разбира се, Попей Сабин, изрично споменат като управляващ Македония, Ахая и Мизия и др. Просопографските данни за ръководството на Август в региона вж. у Stoev 2017: 26 сл., където и бе въведен термина „командир“ за подобни „големи провинциални обединения“.

[21] ταξιάρχης ἐν δὲ Μυσοῖς; τὰ καὶ δε Μύσων τάγματα καὶ Παιονῶν Μαρίνων (за Пакатиан); ἐν Μυσίᾳ καὶ Παιωνίᾳ ταγμάτων ἀναδεξάσθαι (за Траян Деций); dux; ἐπιστήσας (Требониан Гал); Ἄρχων τοῦ ἐν Μυσίᾳ; ὁ τῆς Μυσίας ἔπαρχος (Емилий Емилиан); Dux totius Illyrici (M. Аврелий Клавдий „Готски“); dux Illyriciani limitis et Thracici (Улпий Кринит); qui Pannonias tunc regebat, a Moesiacis legionibus imperator est dictus (узурпаторът Ингенуус); in Illyrico ducatum gerens imperator est factus auctoribus imperii Moesis (узурпаторът Регалиан); dux totius Illyrici (M. Аврелий Маркиан): изворовите данни по Stein 1940: 56–57; 103 сл. За анализ на тези позиции вж. Стоев (под печат).

[22] Например Stein 1940: 103 за позицията на Требониан Гал.

[23] Gerov 1965: 334–354.

[24] Eck, Ivanov 2009: 1–10.

Така възстановяването на извънредната титла *dux* показва възраждане на лимеса като лично охранявана от императора и офицери от кариерата, *viri militares*, които чрез дългия си стаж на върха на мобилни войскови съединения, получават почетния ранг *протектор*, а с него и командването на граничните войски[25]. Интересен въпрос е дали отделно командване на речната граница е било осъществявано под някаква форма и при съществуването на все още непокътнатите от засиления варварски натиск мизийски провинции. В ранния период на римската власт, около времето на превръщането на Тракия в провинция е известен надпис, споменаващ *L. Baebius Atticus* управител на *civitates Moesiae et Treballiae*[26], т.е. на земите, превзети от Марк Лициний Крас, обособени в отделна префектура. Някои сведения показват, че е възможно след този период военната префектура да е продължила да съществува в региона на Ескус (столица на Трибалите, според географа Клавдий Птолемей[27]) като седалище на централната администрация на *portorium Illyrici* – митническата система, създадена по течението на лимеса за търговия с *barbaricum*-а. Известно е, че *portorium publicum Illyrici* е даван под аренда на прокураторски фамилии приблизително до към последните десетилетия на II в.[28], след което се преобразува в прокуратура, чийто център отново е бил Ескус, за което епиграфиката дава още примери[29].

Но в първите десетилетия на III в., Ескус се оформя не като икономически, а като военно-административен център. Надпис, касаещ събития малко след времето на император Каракала говори за това, че *T. Aurelius Flavianus* с позицията на примипил, обичайна за комендантите на такива префектури[30], е почетен в Ескус, след като се е сражавал с враговете далеч на север – при Тирас[31]. Подобен, макар и по-драматичен епизод е наличен в сведенията на Йорданес, който казва, че Требониан Гал, наречен от него *dux limitis* (аналог на *praefectus ripae* по Дунава от ранния Принципат[32]), е защитавал брега при Ескус (*ipse vero cum lxx milibus ad Eusciam, id est Novas conscendit. Vnde a Gallo duce remotus Nicopolim accedit; …ad Eusciam rursus trans Alpes in Mysia proturbavit, ubi tunc Gallus dux limitis cum plurima manu bellantium morabatur…*[33]).

Едно в известна степен пренебрегвано епиграфско свидетелство от колонията има доказателствена стойност „липсващото звено“ между ролята на Ескус на икономически център и военно-административното му значение през III в. В запазената част от надписа се различават думите *[…]elm[…]/infer[…]pro[…]*, което е възстановено като *[D]elm[atiae --- Moesiae?] infer(ioris) pro[curatori---]/ comiti A[ugusti]*[34]. Четенето е напълно възможно и трябва да се отбележи евентуалната възстановка на *Delmatiae*, което е изненадващ обхват за пълномощията на ръководно лице от Долна Мизия. Все пак той намира потвърждение в изглеждащите фиктивни кариери на голяма част от управителите, императорите и претендентите от Кризата през III в., които видяхме по-горе. В същото време *comes Augusti*, член на свитата на императора, като възстановка на следващия ред, може да е показателно, за да разкрием позицията на този офицер като предводител на известната и създадена от Галиеново време далматинска конница (*equites Dalmatae* или *Delmatae*), а най-подходящо е съ-

[25] За развитието на протекторите, станали „резервоар“ за офицерството около средата на III в. вж. Stoev 2020.

[26] CIL V 1838: *C(aio) Baebio P(ubli) f(ilio) Cla(udia) / Attico / IIvir(o) i(ure) [d(icundo)] primo pil(o) / leg(ionis) V Macedonic(ae) praef(ecto) / c[i]vitatium Moesiae et / Treballia[e…*

[27] Ptol. Geogr. 3,10,10.

[28] Hirschfeld 1963: 91.

[29] ILB 76, 442 (от околностите, с. Малчика). За функциите на мизийския прокуратор вж. Стоев 2023: 277–287.

[30] Faoro 2011: 85.

[31] ILB, 18, 19; Tudor 1960; Boteva 1997.

[32] За ранните префекти в Мизия вж. например Suceveanu 2008: 271 сл.

[33] Jord. Get., XVIII, 101.

[34] ILB 15 = Beshevliev 1952: No. 88, с различаващо се четене.

кращението *pro…*да означава ранга на лицето като *protector*, още от Галиеново време давано на офицерските чинове. С други думи можем да предложим ново четене на фрагмента: *[duci equitum D]elm[at(arum) Moesiae] infer(iorae), pro[tectori], comiti A[ugusti]*.

Затова може да се смята за приемливо предположението, че колонията естествено се е оформила като център на мобилно военно отделение, седалище на *dux* с протекторски ранг[35], действащо по целия Дунавски регион, заради централното си положение в системата на вектигала на империята. Дали обаче административното му значение не се корени и в съществувалата префектура на мизите и трибалите? Тук следва да се отбележи предполагаемата повторна поява на топонима *Treballia* през III в., веднъж в сведението на Аврелий Виктор за Максимин Тракиеца като *praesidens Treballiae* и веднъж в надпис от времето на някой от императорите от III в.[36], чиято информация първоначално е разчетена от Т. Момзен като кариерен път на сенатор, в чието начало е имало управление на Мизия и Трибалия: *iudici electo ab Imperatore Nostro per provinciam Moesiam Treballiam*[37]. В подкрепа на това четене можем да споменем следващата позиция на споменатия в надписа като отговарящ за набора на войници (*ad iuniores legendos*, макар и в областите в Италия Емилия и Лигурия). В това отношение позицията на Максимин като управляващ *Трибалия* или *Трибали* кореспондира с информацията в другите извори за живота му като аналогична на неговата позиция като командир на новорекрутирани войници в римската армия (тирони[38]), което може да показва, че тези области на провинция Мизия са свързани с набор на новобранци. Това би могло да предложи и друго обяснение за централното военно-стратегическо положение на Ескус.

В заключение не можем да не изкажем хипотезата, че обстоятелствата от III в., особено засилените варварски нападения, са принудели местните римски военачалници, а вследствие и централната власт, да предприеме сходни мерки като тези, които е предприел Август в опита си да ликвидира властта на Републиката, т.е. Сената в провинциите. В мътните години на Кризата, военната комендатура е започнала да използва вероятното седалище на мизийския прокуратор на вектигала – Ескус като свой център, където именно са резидирали новите *duces* на лимеса[39]. През III в. н.е. императорската институция, установена при крехък на моменти баланс с авторитета на Сената, отново се налага, като императорът поверява защитата на Дунавската граница на пълководци на специализирани отряди. Това е един от процесите, които ще проправят пътя към триумфиращата абсолютна монархия на Домината.

Извори/ Sources

CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum, vol. I–XVI, Berlin, 1893-1936.

Dio = Cassius Dio Cocceianus. *Historiarum Romanorum libri quae supersunt.*

ILB = Gerov, B. Inscriptiones Latinae in Bulgaria Repertae. Serdicae.

Jord. Get. = Jordanes, *Getica sive De Origine Actibusq ue Gothorum*

Origo = *Anonymi Valesiani, Pars Prior. Origo Constantini Imperatoris.*

Ptol. Geogr. = *Claudius Ptolemaeus, Geographia.*

[35] Както и на по-късни императори като Констанций Хлор: protector primum, inde tribunus, postea praeses Dalmatiae – Origo, 1.2

[36] CIL III 31747: ------] / [el]ecto ab I[mperat(ore) Ca] es(are) Treb[on(iano) *vel* Gallo Aug(usto) iudici] / sacrarum cogn[ition(um) v]ice Ca[es(aris) praesidi prov(inciae) Syriae] / Coel(es) cur(atori) Campanor[um item] cur(atori) [---misso] / ad iuniores legendos per Aemi[liam et Liguriam] / ab epistulis Graecis cur(atori) Ocric[ulanorum ---] / praetori quaest[ori] / [---]lianus libertus [patrono] / praestantissimo

[37] Fluss 1932: 2385

[38] За анализа на сведенията: Стоев 2019

[39] Тук може да се направи едно предположение, че сградата с известната мозайка „Ахейци“ от Ескус, която Р. Иванов сполучливо поставя в аналогия с други сгради на прокуратори в провинциите на империята, датирана от времето на Северите (Иванов 2017: 37–46), може да е служела именно за резиденция на мизийския прокуратор, а впоследствие на duces в провинцията.

Библиография/ Bibliography

Atkinson 1960: Atkinson, K. Constitutional and Legal Aspects of the Trials of Marcus Primus and Varro Murena. – Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte 4, 440–473.

Bleicken 1990: Bleicken, J. Zwischen Republik und Prinzipat: Zum Charakter des zweiten Triumvirats. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil.-hist. Klasse, 3 Folge, CLXXXV). Göttingen: Vanderhök and Ruprecht.

Beševliev 1952: Бешевлиев, В. Епиграфски приноси. София. [Beševliev, V. Epigrafski prinosi. Sofia.]

Boteva 1997: Ботева, Д. Долна Мизия и Тракия в римската имперска система. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Boteva, D. Dolna Mizija i Trakija v rimskata imperska sistema. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“]

Conole, Milns 1983: Conole, P., Milns, R. D. Neronian Frontier Policy in the Balkans: The Career of Ti. Plautius Silvanus. – Historia 32 (2), 183–200.

Eck, Ivanov 2009: Eck, W., Ivanov, R. C. Iulius Victor, senatorischer Legat von Moesia inferior unter Valerianus und Gallienus und das castell Sostra-Siosta. – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 170, 1–10.

Faoro 2011: Faoro, D. Praefectus, procurator, praeses. Genesi delle cariche presidiali equestri nell'Alto Impero Romano. Milano: Mondatori Education S.p.A.

Ferrary 2008: Ferrary, J.-L. Provinces, magistratures et lois: la creation des provinces sous la Republique. – Piso, I. (ed.). Die römische Provinzen. Begriff und Gründung. Cluj-Napoca: Mega.

Ferill 1991: Ferill, A. Roman Grand imperial Strategy. (Publications of the Association of the ancient Historians). Lanham - New York - London: University of America Press.

Fluss 1932: Moesia. – In: Pauly-Wissowa Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Bd. 30, 2350–2411.

Gerov 1965: La carriera militare di Marciano, generale di Gallieno. – *Athenaeum* 43, 334–354.

Hirschfeld 1963: Hirschfeld, O. Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diokletian. Dritte Auflage. Berlin: Weidmannische Verlagsbuchhandlung.

Ivanov 2017: Иванов, Р. Между Дунава и Хемус (I–VI век). София: Иврай. [Ivanov, R. Među Dunava i Hemus (I–VI vek). Sofia: Ivraj.]

Jordanov 1998: Йорданов, К. Политически отношения между Македония и тракийските държави (359 – 281 г. пр. Хр.). (Studia Thracica 7). София: Българска академия на науките. [Jordanov, K. Političeski otnošenija među Makedonija i trakijskite dăržavi (359 – 281 g. pr. Hr.). (Studia Thracica 7). Sofia: Bălgarska akademija na naukite.]

Kovacs 2017: Kovacs, P. Deities in Trajan's and Marcus Aurelius' Column. – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 68, 47–58.

Lutwack 2016: Lutwack, E. N. The Grand Strategy of the Roman Empire, 14th Edition. Baltimor: John Hopkins University Press.

Petkov 2011: Петков, П. Военно-политически отношения на тракийските владетели в евpропейския Югоизток между 230/229 г. пр. Хр. – 45/46 г. сл. Хр. София: Фабер. [Petkov, P. Voenno-političeski otnošenija na trakijskite vladeteli v evrropejskija Jugoiztok među 230/229 g. pr. Hr. – 45/46 g. sl. Hr. Sofia: Faber.]

Pippidi 1955: Pippidi, D. Tib. Plautius Silvanus Aelianus und die römische Politik in Moesien unter Neros Regierung. – In: Pippidi, D. Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit. Berlin: Akademie Verlag, 106–132.

Rich 1996: Rich, J. W. Augustus and spolia opima – Chiron 26, 85–127.

Sherwin-White 1984: Sherwin-White, A.N. Roman Foreign Policy in the East 168 BC to AD 1. London: Duckworth.

Sands 1908: Sands, P.C. The client princes of the Roman Empire under the Republic. Cambridge: University Press.

Stein 1940: Stein, A. Die Legaten von Moesien. Budapest: Magyar Nemzeti Muzeum.

Stoev 2016: Стоев, К. Римското завоевание и началото на римската власт в тракийските земи (I): Октавиан и кампаниите на Марк Лициний Крас. – Thracia 21, 61–78. [Stoev, K. Rimskoto zavoevanie i načaloto na rimskata vlast v trakijskite zemi (I): Oktavian i kampaniite na Mark Licinij Kras. – Thracia 21, 61–78.]

Stoev 2017: Стоев, К. Да бъдеш римлянин в Мизия. Антропонимия и просопография на романизираното население в Горна и Долна Мизия. София: Тендрил [Stoev, K. Da bădeš rimljanin v Mizija. Antroponimija i prosopografija na romaniziranoto naselenie v Gorna i Dolna Mizija. Sofia: Tendril]

Stoev 2019: Стоев, К. Providentia Imperatoris. Биография на император Максимин Тракиеца. София: Тендрил. [Stoev, K. Providentia Imperatoris. Biografija na imperator Maksimin Trakieca. Sofia: Tendril.]

Stoev 2020: Стоев, К. Protectores at the Balkans, 3rd century (20 June 2020), <https://labalkans.org/bg/labedia/history/political-history/protectores> (13.10.2023).

Stoev 2022: Стоев, К. За генезиса на classis Flavia Moesica. – В: Licht, mehr licht! Сборник в памет на Милен Куманов. София: За буквите, 1505–1515. [Stoev, K. Za genezisa na classis Flavia Moesica. V: *Licht, mehr licht! Sbornik v pamet na Milen Kumanov.* Sofia: Za bukvite, 1505–1515.]

Stoev 2023: Стоев, К. Финансова администрация в Долна Мизия: опит за изясняване на генезиса и развитието. – Известия на Центъра за стопанско-икономически изследвания 8, 277-287. [Stoev, K. Finansova administracija v Dolna Mizija: opit za izjasnjavane na genezisa i razvitieto. – Izvestija na Centăra za stopansko-ikonomičeski izsledvanija 8, 277-287.]

Stoev (in print): Стоев, К. Административни промени и варварски нашествия. – In: Labedia. Енциклопедия на Късната античност на Балканите, IV в. [Stoev (Stoev, K. Administrativni promeni i varvarski našestvija. – Labedia. Enciklopedija na Kăsnata antičnost na Balkanite, IV v.] <https://labalkans.org/bg/> (20.12.2023).

Suceveanu 2008: Suceveanu, Al. De nouveau autur de l'annexion romaine de la Dobrudja. – In: Piso, I. (ed.) Die römischen Provinzen. Begriff und Gründung. Cluj-Napoca: Mega.

Tačeva 1997: Тачева, М. История на българските земи в древността през елинистическата и римската епоха. Второ допълнено издание. София: УИ „Св, Климент Охридски". [Tačeva, K. Istorija na bălgarskite zemi v drevnostta prez elinističeskata i rimskata epoha. Vtoro dopălneno izdanie. Sofia: UI „Sv, Kliment Ohridski".]

Tudor 1960: Tudor, D. La pretendue guerre de Caracalla contre les Carpes. – Latomus 19, 350–354.

.

THE THRACIAN LANDS IN THE ROMAN EMPIRE AND THE CONTRADICTIONS BETWEEN THE REPUBLIC AND EMPIRE (PROBLEMS OF THE CONTINUITY)

Kalin Stoev

In the long and tragic period of the Roman Republic's Civil Wars (44 - 30 BC), the struggle of the Roman chief commanders was closely linked to the Balkans - a key place and link between the East and the West of the Roman dominions. The power of Augustus here had to be asserted in the midst of the opposition of the Senate and the imperial power in these lands, which were used to proclaim the triumph of the Monarchy. In the 3rd century AD the imperial institution, established at times in a delicate balance with the authority of the Senate, reasserted itself, with the emperor entrusting the defense of the Danube frontier not to the senators, but to generals of specialized detachments. The article offers a new reading of an inscription from Oescus, which perhaps indicates the residence in the colony of a commander of a detachment of such a unit - equites Dalmatae, and presents a new argument in favor of the hypothesis that the city played an important role in the reorganization of the Danubian provinces in the conditions of the imposition of the new imperial authority finally established during the Dominion.

Keywords: Ancient Thrace, Roman Empire, Roman Republic, Epigraphy, Oescus

Kalin Stoev
Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology
Bulgarian Academy of Sciences
kastoeff@gmail.com